

VOJNA ENCIKLOPEDIJA, sv. 1—10. Izdanje Redakcije vojne enciklopedije, Beograd. Štampa Grafički zavod Hrvatske, Zagreb

Poslije višegodišnjeg rada kolektiva Redakcije vojne enciklopedije i gotovo četiri stotine unutrašnjih i vanjskih suradnika, istaknutih stručnjaka iz cijele Jugoslavije, završen je pionirski posao, jedinstven ove vrste ne samo u Jugoslaviji nego i u poslijeratnom svijetu. To je prva vojna enciklopedija koja je bilo gdje objavljena za posljednjih trideset godina. U deset svezaka, s ukupno više od osam tisuća stranica enciklopedijskog formata, obrađeno je više od deset tisuća abecednih jedinica.

U toj masi zastupljene su četrdeset i dvije oblasti vojnih i drugih nauka, od astronomije, medicine, tehnike, meteorologije, geografije i drugih do historije, strategije i nuklearne fizike, sva područja koja su posredno ili neposredno vezana za vojnu problematiku u najširem smislu. Enciklopedija je po sadržaju međunarodna, jer obrađuje, uz ostalo, vojnu historiju svih naroda i svih vremena, kao i druge odgovarajuće sfere.

Ovdje nas naročito interesira vojna historija jugoslavenskih naroda. Upravo zato što su vojni događaji iz ranije prošlosti naših naroda velikim dijelom neistraženi ili nedovoljno istraženi da udovolje svim zahtjevima rekonstrukcija i tokova vojnih zbivanja kako je uobičajeno u ovakvim edicijama, taj pothvat zavređuje da se prikaže.

Vojna prošlost naših naroda, donekle s izuzetkom Srbije i Crne Gore, nije bila objekt ranijih svestranih proučavanja nadležnih stručnjaka. Vojnu povijest Hrvatske, cjelovitu ili jednog razdoblja ili događaja, pisali su gotovo isključivo nevojnici koji se nisu mogli upuštati u vojne analize. Vrijedna djela F. Račkog, F. Vaničeka, R. Lopašića, F. Šišića, V. Klaića i kolektiva historičara Jugoslavije nisu popunila ovu prazninu. I. Kukuljević-Sakcinski, E. Bauer, i P. Tomac (posljednji je jedini profesionalni vojnik) nekim svojim radovima ispunili su samo djelić te praznine. A. Ballagi, P. Boppe i drugi pisali su na stranim jezicima, pa i oni samo o jednom razdoblju.

U vojnoj historiografiji Bosne i Hercegovine situacija je slična. Inače značajna djela I. Hammera i F. Vaničeka na njemačkom jeziku, V. Corovića, H. Šabanovića i H. Kreševljakovića ne ulaze u kategoriju prave vojne povijesti. Isto se može tvrditi za Sloveniju i Makedoniju. Bogatijom i svestranije obrađenom vojnom historijom ističu se Srbija i donekle Crna Gora.

Uza sve nejednakosti u historiografskom bogatstvu vojne prošlosti naših naroda i objektivnih teškoća da se izdvoje i prikažu pojedini događaji, Redakcija vojne enciklopedije je, ne bez napora, uspješno obavila svoj zadatak. U Vojnoj enciklopediji su prvi put u nas prikazani brojni veći ili manji događaji ili periodi naše prošlosti; samo je poneki propušten. Obuhvaćena je cijela vojna prošlost naroda Jugoslavije. Usljed navedenih razloga, osobito težak bio je zadatak rekonstrukcije vojne historije Hrvatske, toliko bogate, a tako malo do danas poznate. Stoga ćemo se zadržati isključivo na njoj, obuhvaćajući period od najstarijih vremena do kraja narodnooslobodilačkog rata, budući da se tako najlakše može informirati o cjelovitosti i pojedinostima kako je predstavljena.

Pod posebnim abecednim jedinicama prikazana je vojna prošlost naroda ili država koji su vodili vojne pohode u naše krajeve ili snažno utjecali na njihov život. Tu su Avari, Bizant (Vizantija), Venecija, Mađarska, mongolski pohodi, Turci i Austrija. Obradeni su svi ratovi ovih naroda ili država koji su bilo kako vezani za historiju naše zemlje npr.: mletačko-turski ratovi, austro-turski ratovi, mađarsko-turski ratovi itd. Osobito je značajna povijest Vojne krajine, i to s obje strane njene granice, prvi put napisana na našem jeziku.

Usporedo s člancima te vrste prikazane su i mnoge ličnosti: Ljudevit Posavski, Domagoj, Tomislav, Zvonimir, Šubići, Nelipići, Derenčin, Jurišić, Zrinski, Erdödy, Gubec, Lenković, Mašković (Jusuf), Mesić, Trenk, Jelačić i mnogi drugi. Zastupljeni su i stranci koji su u našim krajevima ili bili značajni za njihovu sudbinu ili za sudbinu naših vojnika. To su Barbarossa, Dandolo, Isolano, Eugen Savojski, Laudon, Marmont, Delsons, Radecky i drugi.

Brojni su i značajni članci koji prikazuju ratove, bune, bitke i bojeve na teritoriju Hrvatske ili izvan naših zemalja, u kojima su učestvovali njeni ratnici. Vojni procesi u zemlji prikazani su prvi put u nas tematski sveobuhvatno. Obradeni su Neretljani, Omišani, bitka na Petrovoj gori (Gvozdu), opsada Zadra, zatim mnogobrojne bitke i bojevi iz turskih vremena iz kraja 15. i iz 16. stoljeća npr.: boj kod Broda Zrinskog na Uni, kod Udbine, bitka na Krbavskom polju, Katzianerov pohod, boj kod Gorjana, obrana Sigeta, boj kod Budačkog, Khevenhüllerova akcija, bojevi kod Grabrovnika, Slunja, Ivanića, Bresta i bitka kod Siska.

Potkraj 16. i u 17. stoljeću proširuje se prostorno i sadržajno vojna djelatnost. Iz tog doba opisan je uskočki rat, pa prva sudjelovanja naših ljudi u evropskim sukobima na stranim ratištima — u pomorskoj bici kod Lepanta, u tridesetgodišnjem ratu, kandijskom ratu i austro-turskim ratovima. U narednom stoljeću, kad su starosjedioci i prebjeci, hrvatsko i srpsko stanovništvo, učvrstili bedem Vojne krajine, njihove su čete punih sto godina odlazile gotovo na sva ratišta Evrope. Oni su prisutni u ratu za austrijsko nasljeđe, u sedmogodišnjem ratu, u ratu za bavarsko nasljeđe i u francuskim revolucionarnim ratovima; također u prvoj polovici 19. stoljeća: u Napoleonovim ratovima i njegovom pohodu na Rusiju, zatim u talijanskim ratovima za oslobođenje, u mađarskoj revoluciji itd.

Ne samo u tim člancima nego i u onima koji govore o pojedinim bitkama iz tih ratova pokazano je učešće naših ljudi npr.: Mohačka bitka, Bela Gora, Magdeburg, Breitenfeld, Lützen, Nördlingen, Leuthen, Zorndorf, Custozza, Schwechat ili na moru Viška bitka itd. U svim člancima te vrste Redakcija vojne enciklopedije nije dosljedno primijenila načelo da se svugdje unesu razmjerni podaci o učešću trupa iz Hrvatske. Taj će propust vjerojatno biti ispravljen u novom izdanju Vojne enciklopedije.

Takvim abecednim jedinicama nije iscrpena vojna tematika povijesti Hrvatske. Obradeni su i drugi pojmovi koji čine cjelinu s ostalima. Napisana je povijest svakoga većeg otoka, svakoga važnijeg grada oko kojeg su vođene borbe ili koji je bio značajan kao utvrđenje, strategijski objekt i slično. Tako su obradeni Hvar, Vis, Brač, Korčula, Rab i drugi otoci, gradovi Split, Trogir, Zadar, Senj, Knin, Šibenik, Klis, Udbina, Pula, Rijeka, Dubrovnik, Sisak, Petrinja, Glina, Slunj, Karlovac, Bihać, Zagreb, Varaždin, itd. U poseb-

nom članku dan je iscrpan pregled starih gradova cijele Jugoslavije koji su postojali ili još postoje.

Kroz tekstove se javljaju mnogi vojni pojmovi iz ranije historije. U svakome od njih je posebno objašnjeno njegovo porijeklo i značenje, npr.: herceg, banderija, kapetanija, generalat, haramija, serežan, arkebuzir, uskok, pandur, čardak, frajkor, vlah, bošnjak, martoloz, morlaci, venturini itd.

Društvena previranja u zemlji, koja su se najčešće manifestirala u bunama, također su dobila svoje mjesto u člancima: hrvatsko-slovenska seljačka buna, uskočki rat, boj kod Stubice, i druge brojne bune i ustanci su u sklopu većih članaka. Ipak te važne događaje trebalo je odvojiti u više zasebnih jedinica ili ih prikupiti u jednoj zajedničkoj da bi se lakše mogla pratiti njihova kretanja i sagledati zajednička ili srodna društvena osnovica.

Sve abecedne jedinice povezane su među sobom vodećim člancima: Hrvatska, Slavonija, Dalmacija, Istra, Bosna i Hercegovina, Vojna krajina, Ilirija i drugima. Njihov zbroj predstavlja jedinstvenu cjelinu ranije vojne prošlosti Hrvatske.

Ponekad su članci nedovoljno vojnički razrađeni ili oskudni u podacima. To je najčešće rezultat nedostatka izvora i radova, ponekad posljedica poremećene proporcije među abecednim jedinicama. Nema sumnje da bi se o tom periodu vojne prošlosti Hrvatske moglo naći zamjerki u faktografiji. Ali, pri tome treba imati na umu da je to prvi rad takve vrste, da su se autori i Redakcija u toku rada suočavali s velikim teškoćama u prikupljanju građe, u rekonstruiranju događaja, u procjeni vjerodostojnosti literature, u podijeljenosti mišljenja i ocjena, često i s nedostatkom vremena.

Članci su bogato ilustrirani. Izrađene su originalne skice mnogih bitaka, bojeva, dane reprodukcije umjetničkih slika uz odgovarajuće teme, mnoge dosad neobjavljene grafike, gravire, crteži i snimci.

Novi period vojne historije Hrvatske obrađen je po istom principu, dosljedno i potpuno. Zamišljen kakav je bio, neodvojiv od ostalih dijelova Jugoslavije, narodnooslobodilački rat u Hrvatskoj je prikazan bogato po tematici i široko po prostoru. Trebalo je dati sve važnije vojne i političke događaje i ličnosti iz rata i revolucije, sve pojmove, pojave i faktore koji su je pratili, sva mjesta koja su im dala svoj kolorit.

Vodeći članak Hrvatska (NOR) povezo je komponente koje čine tako raznovrsnim period 1941—1945. U njemu su prikazani preduvjeti i uvod u oslobodilački rat, njegove vojne, političke, društvene i prosvjetne manifestacije. Kao dio oslobodilačkog rata jugoslavenskih naroda, on je povezan s odgovarajućim člancima općejugoslavenskog karaktera. Takvi su: narodnooslobodilački rat naroda Jugoslavije, aprilski rat 1941. godine, Trojni pakt, Antifašistički front žena, Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije, žene u narodnooslobodilačkom ratu, narodnooslobodilački odbor, narodnooslobodilački fond, kazališta narodnog oslobođenja itd.

Da bi se bolje predstavili pojedini dijelovi Hrvatske u borbi, članak Hrvatska (NOR) povezan je s člancima pojedinih pokrajina gdje se detaljnije razrađuje razvoj rata. Amo spadaju članci: Dalmacija, Lika, Kordun, Gorski kotar i Hrvatsko primorje, Istra, Banija, Slavonija i Moslavina. Po istom principu od tih članaka granaju se manji, koji razrađuju događaje i pojave u njihovom okviru. Po tome su prikazani svi gradovi i mjesta značajna za ilegalnu borbu ili za njihovo oslobođenje, i svi otoci gdje se razvijao narodnooslobodilački

pokret ili vodile operacije za njihovo oslobođenje. Tu su, uz ostale, Dubrovnik, Split, Šibenik, Crikvenica, Bakar, Rijeka, Pula, Gračac, Otočac, Udbina, Karlovac, Sisak, Zagreb, Koprivnica, Virovitica, Varaždin, Čazma i Slavon-
ski Brod. Zatim svi srednjodalmatinski i kvarnerski otoci, od Mljeta do Krka. Uz to su u člancima, koji daju čisto geografski opis planina poznatih iz rata, navedeni osnovni podaci o oslobodilačkoj borbi. Takvi su: Biokovo, Dinara, Petrova gora, Bilogora i Papuk.

Sve operacije, bitke i bojevi obrađeni su posebno pod naslovima: kninska, karlovačka, podravska, psunjsko-papučka operacija, riječka bitka, Vukov klanc, virovitički mostobran i slično. U oslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije jedinice Narodnooslobodilačke vojske borile su se svuda, po cijeloj zemlji. Tako su i jedinice iz Hrvatske, zajedno s drugim jedinicama NOVJ, sudjelovale u gotovo svim važnijim operacijama. Posebno u onima koje su obrađene u člancima: četvrta neprijateljska ofenziva, peta neprijateljska ofenziva, oktobarska ofenziva, bihaćka, drvarska, beogradska, mostarska, trščanska operacija, završne operacije, boj za Bihać, Livno itd. Članci druge vrste upotpunjavaju predodžbe o događajima i pojavama iz toga doba: kapitulacija Italije, zbjeg, baza El Šat, trup, fašističke vojne organizacije, ustaše itd. Vrijedan je posebne pažnje pothvat da se u odvojenim ili grupnim člancima prikaže historijat i borbeni put svih jedinica NOV i POJ. Usprikos teškoćama u radu, to je sasvim uspješno. Uz osnovni članak Jugoslavenska narodna armija, koji prati razvoj naših oružanih snaga kroz rat, pa i poslije, pod njihovim ratnim nazivom obrađene su sve armije, korpusi, divizije, brigade, partizanski odredi (dakako, oni koji su imali takvu fizionomiju, a ne samo ime), pa čak i neke manje jedinice koje zauzimaju posebno mjesto u Narodnooslobodilačkoj vojsci. Ovamo spadaju i strane antifašističke jedinice. Uz kopnene nalaze se i pomorske jedinice i ustanove, npr.: flotile mornarice NOVJ, prvi mornarički odred, punktovi, mornaričke stanice, pomorski obalski sektori itd. Svaki taj pojam kopnene vojske i mornarice također je posebno objašnjen, najčešće s tabelarnim pregledom svih snaga u ratu. Kao za kopnene jedinice i za mornaricu su evidentirane borbe na moru: uz desantne operacije na otoke i kopno, obrađen je pomorski boj kod Blitvenice.

U prikazivanju narodnooslobodilačkog rata i revolucije nisu izostale ni ličnosti. Brojne biografije komandanata, političkih radnika, mnogih heroja naše borbe, obrađene su posebno (odvojeno je napravljen pregled svih narodnih heroja). Također su dane biografije glavnih lica koja su vodila borbu protiv oslobodilačkog pokreta naroda Jugoslavije, bilo kvistlinzi ili stranci.

I za udio Hrvatske u narodnooslobodilačkom ratu naći će se konkretnih primjedaba i omaški. Ali, u ovakvom prvi put izvedenom poslu gotovo je neizbježno da do toga dođe. Bitno je da nisu učinjeni krupni promašaji. Povezujući članke, korisnik Vojne enciklopedije će dobiti cjelovitu sliku o narodnooslobodilačkom ratu, o njegovom razvoju, isprepletenosti i jedinstvenom procesu borbe svih sudbinski vezanih naroda Jugoslavije, pa prema tome i svake republike ponaosob.

Redakcija vojne enciklopedije završava rad na posebnoj svesci indeksa što će umnogome olakšati sluzenje Enciklopedijom. Ona priprema i novo izdanje Vojne enciklopedije. Treba očekivati da će učinjeni propusti i greške u narednom izdanju biti, ako ne sasvim uklonjeni, sigurno minimalni.

Vojmir Kljaković